

Mekân ve Yabancı: 18. Yüzyıl İstanbul’unda Bir Han Odasında Tek Başına Ölmek

Space and the Stranger: Dying all Alone in a Room in a Khan in 18th Century Istanbul

Ahmet YAŞAR*

Öz: Osmanlı İstanbul’unda müdavimlerine konaklama ve çeşitli ticari imkânlar sunan şehiriçi hanlar, aynı zamanda bazı ‘yabancı’lar için hayatın sona erdiği yerlerdi. Şehirde yabancı olarak yaşayan bir han sakini han odasında yalnız başına ölebilirdi. Uzunca süre ikamet edilen han odalarında son nefesini veren bu kişilerden bazıları geriye bıraktıkları eşya ve malî miraslarıyla kayıt altına alınmaktaydılar. Vefat edenlerin geriye kalan her türlü menkul, gayr-i menkul, eşya ve paralarının tespit edilip kayıt altına alındığı tereke kayıtları han sakinlerinin maddi kültürü ve gündelik yaşam pratiklerine dair önemli ipuçları sunmaktadırlar. Her şeyin ötesinde bu malzeme, 18. yüzyılın ikinci yarısında bir han müşterisinin servetinin karakteristik özelliklerini anlama imkânı verir. Bu belgeler, han odasında ölen şehrin ‘yabancı’sının maddi dünyasının detaylarını, yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan uyku seti, keyif verici maddelerle ilgili tiryakiliğini gösteren kahve ve duhan takımları, mesleği ile ilgili aletler (asker için silahlar, kumaş tüccarı için top top kumaşlar vs.), giyim ve kuşam unsurları, sahip olduğu nakit para, kimlere borç verdiği ve kimlere borçlu olduğu gibi detayları görme imkânını sunar.

Anahtar sözcükler: Osmanlı İstanbul’u, Kamu Mekânı, Han, Yabancı, Tereke

Abstract: In Ottoman Istanbul, urban *khans* were places providing accommodation and mercantile facilities for its frequenters, but were spaces where life came to an end for some ‘strangers’. Almost all of the *khan* residents who were living in the city as strangers could die alone in a room in a *khan*. In many cases, some of these people were registered with their goods and the financial legacy they left behind. The probate inventories, that recorded all kinds of real-estate, commodities and financial belongings, provide us with a record for the understanding of material cultures and daily life practices of residents in a *khan*. The surviving probate inventories from the second half of the 18th century enable us to show the general characteristics of the possessions of these persons. By examining the documents recording the details of the goods, from sleeping sets to coffee and tobacco sets showing addictive consumption habits, tools related to their professions (guns for soldiers, fabrics for merchants, etc.), clothing, cash and miscellaneous items, debts and receivables, we have the opportunity to see the details of the material remains of the world of the ‘stranger’ in the city.

Keywords: Ottoman Istanbul, Public Space, Khan, Stranger, Probate Inventory

Giriş

Şehiriçi hanları, şehir düzleminde tüccarların, esnafların, askerlerin, seyyahların ve şehir sakinlerinin ticaret, üretim ve konaklama amacıyla kullandıkları, genellikle yetişkin erkeklere açık yarı kamusal – yarı mahrem mekânlardır (Yaşar 2016; Demirçivi-Pinon 2009). II. Mehmet’in

* Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul. ahmetyasar@beykent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9942-2398>

fetih sonrasında başlattığı bir ‘imparatorluk başkenti’ inşa etme projesinin önemli unsurlarından olan bu türden hanların inşası, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısındaki Mimar Sinan önderliğindeki inşaat patlamasıyla devam etmiştir. 17. yüzyıldaki görece sönük han inşaları (1650 tarihli Valide Hanı ve 1659 tarihli Vezir Hanı gibi şayanı dikkat istisnalar hariç) yerini, 1703 yılında Sultan III. Ahmet’in İstanbul’da tahta çıkışı sonrasında kargir han inşası yoğunluğuna bırakmıştır. Özellikle 18. yüzyıldaki han projeleri, İstanbul kentsel mekânındaki dönüştürücü sonuçları ve canlandırıcı rolleriyle, ön plana çıkmaktadırlar. İnşaat tarzlarındaki yenilikler, hanların sayıca görünür artışları, yoğun kargir inşaları, şehir mekânındaki genişleyen fonksiyonları itibarıyla bu dönem hanlar açısından farklılaşmaktadır. Erken 19. yüzyıla ait iki han tahririne göre, irili ufaklı 593 han (175 adet bekâr odası dâhil), çoğunlukla Eminönü ve Kapalıçarşı arasındaki ticari alanda olmak üzere, İstanbul’un farklı bölgelerinde faaliyetlerine sürdürmektedirler (Yaşar 2016, 49-75).

Osmanlı İstanbul’u özelinde tipik bir şehiriçi hanını mimari olarak “bir avlu etrafında sıralanmış, genellikle iki katlı, yaklaşık 40-50 odalı, içerisinde belki bir kahve ocağı, bir su haznesi, bir tuvaleti, bir ahır, özellikle ikinci kattaki odaların önünde dehlizi bulunan, dışarısında birkaç dükkânı bulunan, gündelik işlerinin takibi için bir odabaşısı olan mekân” olarak tanımlayabiliriz (Yaşar 2016, 73). Şehiriçi hanlarının işlevsel ve mimari özellikleri müdavimleri açısından bu mekânları gündelik hayatın tecrübe edildiği bir ortama dönüştürmektedir. Ticaret ve zanaat yeri olarak dükkânları, ikametgâh ortamı olarak odaları, ortak etkileşim mahalli olarak avlusu, bir tür loca vazifesi gören üst kat odaları önündeki dehlizleri ile şehiriçi hanları müdavimleri için canlı bir sosyalleşme imkânı sunmaktaydılar (Zarinebaf 2011, 5-50; Yaşar 2016; Çokuğraş 2016).

Menzillerde yer alan kervansaraylardan farklı olarak şehiriçi hanları birkaç günlüğüne mola verilen yerler değil, çoğu durumda belirli bir ücret karşılığında uzunca süre kalınan yerlerdi. Bu hanlar, sakinleri için bir *ticaretgâh* ve bir *ikametgâh* olmanın yanında, bazıları için de sevdiklerinden uzakta, tek başına, bu dünyanın terk edildiği mekânlardı. Han odasında son nefesini verenlerden bazıları en azından geriye bıraktıkları eşya ve malî miraslarıyla kayıt altına alınmaktaydılar. Özellikle hanlarda ölen askeri zümreye mensup kişilerin terekeleri askeri kassamlar tarafından çıkarılmaktaydı.

Vefat edenlerden geriye kalan her türlü menkul, gayr-i menkul, eşya ve paralarının tespit edilip kayıt altına alındığı tereke kayıtları handa ölen sakinler hakkında önemli ipuçları ve bilgiler verebilecek belgelerdir. Özellikle askeri zümreye mensup kişilerin terekelerini hazırlayan askeri kassamların tuttukları *Askeri Kassam Defterleri* mümbit bilgiler ihtiva etmektedir (Barkan 1966, 1-479; Öztürk 1995; Artan 1998, 49-64; Anastassiadou 2001; Reyhan 2008; Bilgin & Bozkurt 2010, 1-31; Bozkurt 2011). Bu makale bağlamında, İstanbul Müftülüğü Şer’iye Sicilleri Arşivi’nde 336 (İŞS, AKD, 336, 1183-1184 / 1769-1770; Özden 1997) ve 615 (İŞS, AKD, 615, 1205-1206 / 1790-1791; Demircioğlu 1998) sıra numaralarıyla yer alan 1769-1770 ve 1790-1791 tarihli iki askeri kassam defteri incelenmiştir. Toplam 570 kişinin terekasının yer aldığı bu iki defter, aynı zamanda İstanbul’un muhtelif hanlarında ikamet eden farklı meslek ve toplumsal gruplardan ölenlerin de mal varlıkları hakkında bilgi vermektedir. İncelediğimiz defterlerden birincisinde 15, ikincisinde ise 26 olmak üzere toplam 41 han sakininin öldükten sonra bıraktıkları mal ve servetlerine dair bilgiler mevcuttur. Makalede bu 41 terekeden elde edilen veriler ışığında, han odalarındaki maddi kültür unsurları ve son nefesini han odasında veren şehrin yabancıları kişilerin sahip oldukları ilişki ağları ve tüketim unsurları irdelenecektir.

Tereke Kayıtları ve Han Sakinleri

Tereke kayıtlarının girişinde genel olarak vefat eden kişinin ismi, nerede vefat ettiği, tereke kaydını tutan kassamın kimliği, müteveffanın mirasçısının olup olmadığı belirtilmekte, sonrasında miras kalan malın dökümü yapılmakta, borç, masraf ve sair giderler belirlenmekte ve son olarak ise varislere ya da beytülmale kalacak miras tespit edilmektedir. Diğer bir ifadeyle bir mal envanterinin ötesinde, tereke kayıtları bize handa ölen kişilerin meslekleri, evlilik durumları,

zenginlik düzeyleri, memleketleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Tablo 1. İki Tereke Defterine Göre Handa Vefat Etmiş Kişilerin Bilgileri

Çeşit	Açıklama	Sayı
Askeri unvan taşıyan	Tatar, Sipahi, Çukadar, Beşe, Ağa, Yeniçeri.	18
Hem askeri hem esnaf unvanı taşıyan	Esir Tüccarı, Sahtiyân Tüccarı, Kuruyemişçi	8
Esnaf unvanı taşıyan	Çubukçu, Berber, Fesçi, Boğasıçı, Hamal	7
Tüccar unvanı taşıyan	Esir Tüccarı, Kumaş Tüccarı	4
İlmiye unvanı taşıyan	Monla	2
Belirsiz		2
	Toplam	41

Kaynak: İŞS, AKD, 336; İŞS, AKD, 615

İki defterde yer alan terekeleri çıkarılmış olan kişilerin meslek grupları Tablo 1’de gösterildiği üzere çoğunlukla esnaf ve askerlerden oluşmaktadır. 41 kişiden 18’i bilfiil *tatar*, *sipahi*, *çukadar*, *beşe*, *aga*, *yeniçeri* unvanları taşımakta olan askeri sınıf mensupları olup, hanlarda ikamet etmektedirler. Ayrıca yeniçeri odası yoldaşı oldukları beyan edilen esir tüccarı, sahtiyân tüccarı ve kuruyemişçi toplam 8 esnaf yeniçeri; çubukçu, berber, fesçi, hamal toplam 7 esnaf; esir tüccarı ve kumaş tüccarı olan toplam 4 tüccar ve 2 ilmiye sınıfından monla da bu liste içerisinde yer almaktadır. 41 kişiden sadece üçü gayrimüslim olup, geriye kalan 38 kişi Müslümandır.

Miras bıraktıkları kişiler üzerinden handa vefat eden kişilerin evli mi bekâr mı olduklarını tespit etmek de bir dereceye kadar mümkündür. 41 kişiden sadece 13 tanesinin zevcesi mirastan pay almıştır. Demek ki geriye kalan 28 kişi, birkaç istisna dul hariç, bekârdır. Ayrıca 41 kişiden 28’inin aslî vatanları zikredilmektedir ve bu kişilerin memleketleri Erzurum’dan Mağrip’e çeşitli Osmanlı kentlerini içermektedir. Memleketleri zikredilmeyenler, genel itibarıyla mirasçısı henüz belli olmayan ve mirası beytülmale kalan kişilerdir. Bu kişilerin fiziksel yakınlık dolayısıyla İstanbul’da yakınları olmuş olsa idi, birçok örnekte olduğu gibi muhtemelen ortaya çıkıp mirastan paylarını talep edebilirlerdi. Bu durumda handa ölen bu kişilerin hemen hepsi, İstanbul’a askerlik, ticaret, ilim tahsili, çalışmak gibi çeşitli maksatlarla gelmiş, bekâr taifesini oluşturan ‘yabancı’lardır (Zarinebaf 2011, 5-50; Hamadeh 2012/2013, 249-277; Yağcı 2015, 65-85; Çokuğraş 2016; Hamadeh 2017, 173-193; Yaşar 2019).

Bu tereke kayıtları üzerinden handa vefat eden kişilerin zenginlik düzeyleri hakkında da bir fikir edinilebilmektedir. Bu bağlamda, 1785-1875 yılları arasındaki İstanbul tereke kayıtlarını inceleyerek, Osmanlı maddi kültüründeki değişimleri analiz eden Fatih Bozkurt’un çalışmasında geliştirdiği zenginlik düzeyi belirleme usulünü kullanabiliriz (Bozkurt 2011, 102). Bozkurt, 1785 yılı için çeşitli kalemlerdeki fiyatlandırmalar üzerinden, tereke değeri 420 kuruş ve aşağısı olan kişileri “fakir”, 420-1.000 kuruş arasını “orta halli”, 1.000 kuruş üzerini ise “zengin” olarak tayin etmektedir. Çalışmamız bağlamında incelediğimiz defterlerin ilki 1770 ikincisi ise 1790 yıllarına aittir. Bu durumda Bozkurt’un önerdiği kategorileştirme, 1785 yılına tekabül edip, hemen hemen iki

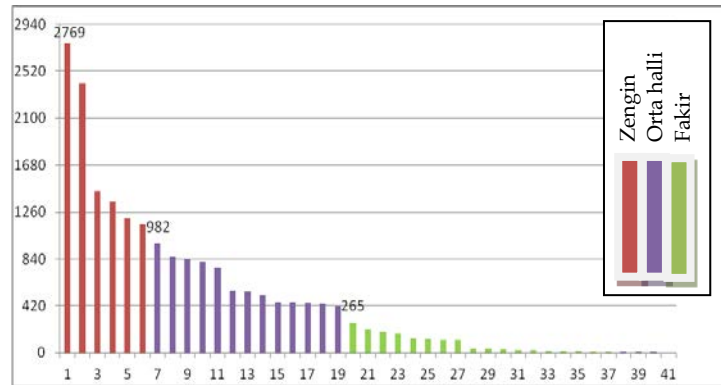

Fig. 1. Handa Ölen Kişilerin Terekelerinin Net Değerlerinin Dağılımı

tarihin de ortasında kalmaktadır. Buna göre, Fig. 1’de de görüldüğü üzere örneklemimizdeki 41 kişiden 6’sı zengin, 12’si orta halli ve geriye kalan 23’ü ise fakir kategorisinde değerlendirilebilir. Zenginler arasında dördü esnaf yeniçeri (iki esir tüccarı, kuruyemişçi, tüccar), biri tüccar diğeri ise duhan esnafındandır. Orta halli kategorisinde çoğunlukla esnaf ve tüccarlar yer almaktadır. Fakir kategorisinde ise çoğunlukla yeniçeri ocağına mensup alt düzeydeki askerler, küçük esnaflar ve monlalar bulunmaktadır.

Terekelerde, hanlarda vefat eden kişilerin konaklama tarzı için kullanılan kavramlar handa bulunmanın farklı biçimleri olduğunu göstermektedir. Terekesini incelediğimiz 41 kişi için *sakin*, *müsafiren sakin* ve *mütemekkin* ifadeleri kullanılmaktadır. *Mütemekkin* tabirinin gayrimüslimler (Kirkor veled-i Haçador, Sihak veled-i Mardiros ve Ohannes) için, *sakin* ve *müsafiren sakin* tabirlerinin ise Müslümanlar için kullanılması mevcut literatürle tutarlılığını göstermektedir (Kafadar 2007, 13). Konaklama tipi için kullanılan “sakin” ya da “müsafiren sakin” ifadeleri tam olarak ne anlama gelmektedir? Osmanlı şehir yaşamıyla ilgili çalışmalarda mahallelerde yaşayanlar şehir sakini, *mütemekkin*, öte yandan kentte belli bir süre kalanlar ise *misafir* olarak görülmektedir. Bu durumda hanlarda konaklayanlar misafir sayılabilirler mi? Hâlbuki bu tereke kayıtlarında handa kalanlar *müsafiren sakin* ve *sakin* olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadırlar. Acaba *sakin* kategorisindekiler daha uzun süreli olarak han odalarında kalanları temsil ederken, *müsafiren sakin* kategorisindekiler kısa süreli kalmaları mı temsil etmektedir?

Mevcut çalışmaların gösterdiği üzere, Osmanlı dünyasında şehirde yaşayanlar, hukuk dilinde esas olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir tarafta şehir sakinleri yani *mütemekkinler*, diğer tarafta ise şehirde belli bir süre kalacak olan seyyahlar, tüccarlar, ilim ehli, askerler ve bekâr taifesi gibi *misafirler*. Hukuk dilindeki bu ayırım, esasında yönetim zihniyeti ve usulü açısından da önemlidir, zira vergilendirmenin ana unsurlarından birisi de tebaanın mütemekkin olduğu yerde vergisini ödemesidir. Şehirdeki misafirler, şehirde emlak sahibi değiller ise, *imdadıye* gibi vergilerden muaf olurlardı, hatta kendi bölgelerinde ödemiş olmak şartıyla *salma* ve *öşür* vergisi de vermezlerdi. Bu idari taksimatın ötesinde, handa *sakin* ya da *müsafiren sakin* olan kişilerin hem handa ikamet edenler hem de şehir mütemekkinleri ile yakın ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir (Tamdoğan-Abel 2003, 400; Constable 2003).

Şehrin Yalnız Ölen ‘Yabancı’ları

İki defterde yer aldığı şekliyle, handa vefat eden kişiler içerisinde en çok terekesi yer alan yeniçeri ocağına mensup askerler ve yeniçerilerin bölük ya da cemaat odalarına mensup olarak yeniçeri unvanı taşıyan ancak ticaretle meşgul olan “esnaf yeniçeriler”dir (Kafadar 1980; Raymond 1991, 16-37; Kafadar 1991a, 113-135; Kafadar 1991b, 273-280; Yi 2004; 2011, 105-126; Çaksu 2007, 117-132; Tezcan 2010; Sunar 2011, 59-87; Yılmaz 2011; 2015, 175-193; Turna 2012, 21-42). Bu askerlere ait birkaç tereke örneği inceleyelim. Bir tür asker olan, Rikâb-ı Hümayun tatarlarından Ali Baş Ağa ibn-i Abdullah, Elçi Hanı’nda sakin olduğu odasında ölmüştür (İŞS, AKD, 615, 89/24). Zahirde belli bir varisi olmayanların mallarını beytülmale aktarmak amacıyla terekesini yazmakla görevli kişinin karşısına, İbrahim Beşe ibn-i Ali çıkar ve Ali Baş Ağa’nın varisleri adına terekeyi alacağını bildirir. Ali Baş Ağa’nın nikâhlı eşi Havva Hatun Edirne’de, annesi Ayişe Hatun ve kız kardeşi Fatıma Hatun ise Niğde Bortek’te ikamet etmektedirler. Terekesinde işinin gereği silahları (kılıç, kamçı, palaska, simli piştov çit) ve giyecekleri (ceket, gömlek, entari, içlik, çizme, kürk, şalvar, cübbe...) önemli yer tutmaktadır. Han odasında uyku takımı olabilecek eşyasının az olması (sadece iki adet yeni yastık) bu handa aslında geçici olduğunun göstergesi olsa gerek. Belki de en ilginç olan ailesinden uzakta başkentte yaşayan bu askerin ölümü sonrasında kendisi için bir mezar taşı yapılmasını vasiyet etmesidir. Terekesinin değerinin altıda birine tekabül eden bu mezar taşı ile yaşarken *mütemekkin* olamadığı şehirde kalıcı olmak istemiş olabilir.

Aynı mesleği icra eden ve Elçi Hanı’nda vefat etmiş olan Tatar Mustafa Ağa meslektaşına

göre altı kat daha zengin birisidir (İŞS, AKD, 615, 128/31). Varisleri olan eşi Havva Hatun ve kardeşi Osman Ağa Rumeli vilayetinin Zistor kasabasında yaşamaktadırlar. Tatar Mustafa Ağa’nın mesleğini icra ettiği silah ve takımları çoğunlukla simli (Sarı simli şışhane tüfek, simli piştov, simli palaska, sim kama) olup, giysileri de çoğu durumda lüks ve kıymetlidir (samur parçası cübbe kürk, çuka şalvar, hama kumaş vb.). Ayrıca keyif verici maddelere tiryaki olduğu merhumun terekesindeki malzemelerden anlaşılmaktadır. Kassam, enfiye, iki adet nargile, üç adet duhan çubuğu, bakır mangal, kahve ibriği, cezbe, tepsi, fincan ve zarf’ı kayıtlara geçirmişti. Duhanı Avanis’e 4,5 kuruşluk borcu da keyif düşkünlüğünün bir yansıması olarak görülebilir. Uyku setinde de zenginliği gözükürken Tatar Mustafa Ağa’nın hatırı sayılır nakdi ve değerli emtiası (47 adet İstanbul altını, 5 Macar altını, Beyaz Akçe, 5 Fındık altını vb.) bulunmaktadır. Tatar Mustafa Ağa’nın terekesi tespit edildikten sonra borçları da iade edilmektedir. Daha ilginç olanı, muhtemelen zenginliğini sürdürmenin bir tür yolu olarak kullandığı nakit problemini çözmek için Sarraf Papak’tan borç almış olmasıdır. Anlaşılan Tatar Mustafa Ağa, bu handa sadece konaklamakla kalmamış, şehir sakinleri ile doğrudan bir ilişkiye girmiştir.

Şekerciler Hanı’ndaki odalarında sakin iken vefat eden üç yeniçerinin terekeleri kendilerinin ancak geçinebilecek malvarlığına sahip olduklarını göstermektedir. Aslen Bosnalı olan Ahmet Beşe ibn-i Salih 5 Ağustos 1791 tarihinde terekesi yazıldığında, sahip olduğu 3.090 akçelik malvarlığından defter harcı, vergi ve cenaze masrafları düşüldükten sonra geriye sadece 450 akçe kalmaktadır (İŞS, AKD, 615, 80/20). Terekesinde ise sadece kılıç ve piştovunun yanı sıra şalvar, çuka, küçük kuzu kürkü, yelek ve yağmurluk gibi giyim malzemeleri yer almaktadır. Yine aynı handa ölen ve 21 Ağustos 1791 tarihinde terekesi yazılan, Murat Kethüda ibn-i Mustafa’nın geriye kalan mallarını kassam kayıt altına alırken, Mehmet Alemdar ibn-i Ali ortaya çıkıp mezkûrun terekesinden geri kalan mirası Bosna’daki mirasçılara ulaştırabileceğini söyler (İŞS, AKD, 615, 125/31). Ancak Murat Kethüda’nın 2.220 akçelik terekesi cenazesinin teçhiz ve tekfin işleri ve vergilere ancak kâfi gelir. Dolayısıyla akrabalarına iletilecek bir miras yoktur. Murat Kethüda’nın silah ve temel giyim takımı haricinde dikkati çeken tek emtiası “kahve ibriği ve cezve”ye sahip olmasıdır. Muhtemelen kahve tiryakisidir, yaşadığı küçük han odasında kendine ve arkadaşlarına kahve pişirebilmektedir. Yine aynı handa vefat eden Bayram Ağa ibn-i Şaban, Murat Kethüda’ya göre daha zengin gözükmektedir (İŞS, AKD, 615, 126/31). 9.174 akçelik terekesinden masrafları çıkınca 4.254 akçe kalmıştır. Nispeten benzer giyim takımlarına ve silahlara sahip olan Bayram Ağa’nın sahip olduğu emtianın maddi değeri daha yüksektir. Murat Kethüda’nın terekesinin toplamı olan 2.220 akçeden daha değerli, 2.400 akçelik bir “biniş kürk”e sahiptir. Tiryakiliğini sürdürebilmesi için “tepsi, lenger, kahve ibriği, fincan”ın yanı sıra, muhtemelen kahvesini yudumlarırken duhanı tüttürdüğü bir adette “duhan çubuğu” bulunmaktadır. Şekerciler Hanı’nda sakin olan bu yeniçerilerin hiçbirinin terekesinde gece uykusunu geçirmek için ihtiyaç duydukları bir uyku setine ait unsurlar yer almamaktadır. Muhtemelen sadece konaklama imkânı sunan bu handa sakin olanlara döşek, yastık ve çarşaf gibi malzemeler han yönetimi tarafından temin edilmekteydi.

Ömrünün son anlarını handa geçiren bir başka grup ise tüccarlardır (Yılmaz 1992, 191-216; Faroqhi 2003, 199-216; Kafadar 2009, 73-122; Kırlı 2012, 7-20; Kırlı & Başaran 2015, 259-277). 24 Eylül 1791 tarihinde terekesi yazılan Kayserili es-Seyyid Mehmet Ağa Mercan yakınlarındaki Pastırmacı Hanı’nda ölmüştür (İŞS, AKD, 615, 168/46). Yeniçerilerin 67. Cemaat Odası yoldaşı olan Mehmet Ağa, yeniçeri unvanını kullanarak İstanbul’da deri ticareti yapmaktadır. Kayseri’de üretilmiş çeşitli sahtiyancı İstanbul’a satmak için getiren Mehmet Ağa’nın terekesinde yaklaşık 100 kıyye (yaklaşık 130 kg) sahtiyancı yer almakta, muhtemelen bunları satıp memleketine, varisi olan babası Küçük es-Seyyid Mehmed’in yanına dönecektir (Hülagu 2002, 1-18). Adı geçen handa kendi yemeğini yapacak bir bakır mangala ve tencereye sahiptir. Ayrıca askeri kassamın büyük bir titizlikle kayıt altına almaktan imtina etmediği üç parça pastırmasını da muhtemelen ekmeğine katık olarak kullanmaktadır. Bir adet yemeni ve çarşafi

olan bu tüccarın muhtemelen üzerindeki kıyafetlerinden (köhne çuka cübbe, mağnisa alacası entari, alaca kuşak, destar, fes ve kavuk) başka giyeceği de yoktur.

Annesi ve kız kardeşi Yanya sancağına bağlı Konisa kasabasında yaşayan Mehmet Emin Ağa, İstanbul'da Süleyman Paşa Hanı'nda ölmüştür (İŞS, AKD, 615, 181/50). 6 Eylül 1791 tarihinde yazılan terekesinin muhtevassından ne işle uğraştığını bilebilmemiz mümkün gözükmemektedir. Çok sayıda giyim eşyasının ve uyku setinin varlığı bu handa uzun süre kaldığını göstermektedir. Kesesindeki terekesinin beşte birini kapsayan nakdi para, muhtemelen bu şehirde bekâr taifesinden bir gurbetçi olduğunu gösteriyor olabilir. Kazandığı paranın bir kısmını giyime ve han odasındaki uyku konforuna ayırmakta bir kısmını ise muhtemelen Yanya'daki annesinin ve kız kardeşinin geçimine tahsis etmekteydi.

Terekesi 23 Ağustos 1791 tarihinde yazılan, yeniçerilerin 12. Bölük Odası yoldaşlarından Hüseyin Ağa Bahçekapı haricindeki Haraççı Hanı'ndaki odasında ölmüştür (İŞS, AKD, 615, 132/32). Hüseyin Ağa bir yeniçeri unvanı taşımasının yanı sıra, seyyiddir ve kuruyemişçi olarak esnafılık yapmaktadır. Kendisi aslen Alanya sancağından İbradı kazasına bağlı Ormane köyündendir, muhtemelen bekârdır ve miras taksiminden de anlaşıldığına göre akraba olarak sadece kardeşinin erkek çocukları hayattadır. Diğer terekelerden farklı olarak sahip olduğu malların dökümü öncesine “han-ı merkurda odasında olup bey’ olunan eşyasıdır ki zikr olunur” ifadesi yer almaktadır. Bu özel ifade, aslında Hüseyin Ağa'nın han odasındaki emtiasının detaylarını önceden haber verir gibi. Bu liste bir tüccarın tipik bir han odasındaki konforunu yansıtmaması açısından da önemlidir. Bahçekapısı haricinde, Tahmis yakınında yer alan Haraççı Hanı'ndaki odasında 4 adet beledi yastık, 3 adet minder, 4 adet sütür, bir kilim ve 3 adet çeşitli sandık mekânın temel eşyasını oluşturmaktadır. Hüseyin Ağa'nın odasında, öte yandan üçü Kıbrısî olmak üzere dört yorganı, çeşitli tarzlarda yedi adet çarşaf ve yastık bulunmaktadır. Çok sayıda yorgan ve çarşafın varlığı, Hüseyin Ağa'nın ara sıra sakin olduğu han odasında arkadaşlarını misafir ediyor olduğunu akla getirmektedir. Eşyalar arasında yer alan üç adet küçük tencere, bir tava, on sahan, bir tencere, iki leğen, bir ibrik ve muhtemelen bunların da içine konulduğu bir adet büyük ceviz sandık ve bakır mangalın varlığı Hüseyin Ağa'nın yemeklerini bu odada pişirip yediğini göstermektedir. Yemek sonrasında aynı mangalda kışları ısınırken, sahip olduğu çeşitli kahve ikramı malzemeleriyle hanın yakınındaki tahmisten satın aldığı çekilmiş kahvesini pişirebilmektedir. Kendisi ile ilgili tereke kaydında evli olduğuna dair hiçbir bilgi sahibi olmadığımız Hüseyin Ağa, şahsi giyiminde orta halli bir giyim tarzına sahiptir. Çeşitli tarzlardaki ve özellikteki giyim malzemelerini (don, uçkur, mağrib şal, entari, alaca yelek, çuka şalvar, mest, fes, külah, destar) kassam kayda geçirip, maddi değerini belirlemiştir. Birçok han sakini gibi silahları (şişhane tüfek, altın kabzalı bıçak...) da olan Hüseyin Ağa, hatırı sayılır miktarda da nakit paraya sahiptir. İşi kuruyemişçilikle ilgili birkaç temel eşyasını da görebildiğimiz Hüseyin Ağa'nın Zindankapısı haricinde bir adet kuruyemişçi dükkânı bulunmaktadır. Aynı zamanda dükkânında *gedik* tabir edilen gerekli aletlere ve çalışma iznine de sahip olan kuruyemişçi, müşterilerine iğde, çeşitli türlerde üzüm, incir, fındık, hurma, badem satmaktadır. Kassam mevtanın han odasındaki eşyaları, dükkândaki malları, bir köydeki bağı ve nakit paralarının toplamı olarak 308.591 akçe hesaplamıştır. Oldukça yüklü bir mal varlığına tekabül eden bu rakamdan Hüseyin Ağa'nın borçları ve tereke kaydına ilişkin borçlar düşünce 144.623 akçelik bir miras geriye kalmıştır. Hüseyin Ağa'nın borçların varlığı onun şehir sakinleri ile ticari ilişkiye girdiğinin göstergesidir. Özellikleri itibariyle (yeniçeri, seyyid ve tüccar) kendisine çokça benzeyen ipek tüccarı Hüseyin Ağa'ya senetle 12.000 akçe, yemişçi Hafız Mehmet Sadık'a 11.388 akçe ve yine bir yeniçeri olan yemişçi Osman Beşe'ye 3.420 akçe borcu bulunmaktadır. Borçlu olduğu kişilerin şehir sakini mi yoksa hanlarda kalan *müsafiren sakin* kişiler mi olduklarını bilemiyoruz. Ancak Hüseyin Ağa'nın mesleğini icra ederken gerek kendi yeniçeri çevresinden gerekse tüccar çevresinden kişilerle ticari ve borç ilişkileri geliştirerek işlerini takip ettiği görülmektedir.

İncelenen defterlerde sadece iki monlaya ait kayıt bulunmaktadır. İlimle uğraşan medrese öğrencilerine ve hocalarına verilen monla unvanına (Algar 2005, 238-239) sahip olan iki kişiden Monla İbrahim ibn-i Abdullah Arapkirlidir ve İstanbul’daki Horasancı Hanı’nda vefat etmiştir (İŞS, AKD, 615, 199/54). Kassamın 25 Eylül 1791 tarihinde oluşturduğu listeye göre, oldukça mütevazı eşyalara sahiptir. Basit giyim eşyaları ve uyku setinden başka, sadece bir duhan kesesi ve bir kılıcı bulunmaktadır. Masraflar hesaplandıktan sonra Arapkir’deki annesi ve iki kız kardeşine sadece 2.618 akçe kalmıştır. 26 Ekim 1791 tarihinde terekesi yazılan Mikraşçılar Hanı’nda vefat etmiş olan Monla Ali bin Abdullah, yazım esnasında mirasçısı yoktur ve geriye sadece 1.351 akçe bırakmıştır (İŞS, AKD, 615, 297/78).

Sonuç

Erken 19. yüzyıl itibarıyla İstanbul’da sayıları dört yüz civarında olan hanların odalarında ikamet eden, ticaret yapan, konaklayan ‘yabancı’lar için bu mekânlar aynı zamanda gerçek adresleriydi. Şehre dışarıdan gelen anlamında kullanılan, ‘yabancı’ kavramı ile ifade edilen bu kişiler başkentte belirli bir süre kalan tüccar, asker, medrese öğrencisi ve mevsimsel işçilerdi. Bu çalışmanın temel arşiv kaynağı askerî kassam defterleri olduğundan, terekeleri incelenenler askerî kesime mensup olan kişilerdir, dolayısıyla başkentteki yabancıların ciddi bir kesimini oluşturan dönemsel emekçiler yer almamaktadır. Askerî kesime mensup olanların büyük bir çoğunluğunu da askeri unvan taşıyanlar, hem askeri hem esnaf unvanı taşıyanlar ve esnaflar oluşturmaktadır. Özellikle askerler ve siviller arasındaki belirsiz sınırı temsil eden esnaflaşan yeniçeriler ya da yeniçeri unvanı taşıyan esnaflar 16. yüzyılın ikinci yarısından Yeniçeri Ocağı’nın 1826 yılında kaldırılışına dek, İstanbul’un toplumsal ve siyasi dünyasında etkin bir yer edinmişlerdir (Yılmaz 2015, 175-193). Bu çalışma bu türden yeniçeri-esnaf, esnaf-yeniçerilerin 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’da mevcudiyetlerini ve gündelik maddi kültürlerini ortaya koymaktadır. Yukarıda ismi geçen Hüseyin Ağa’nın unvanları (seyyid, yeniçerilerin 12. Bölük Odası yoldaşı, kuruyemişi esnafı) ve şehirdeki borç ve alacak ilişkileri başkent inktisadi hayatındaki esnaf-yeniçerilerin geniş çerçeveli etkinlik alanını göstermektedir.

Hanlarda ölen kişilerin tereke kayıtları incelendiğinde hanların, gündelik hayatın tecrübe edildiği ve sergilendiği bir yere dönüştüğü görülmektedir. Çoğu han sakini, uyku için en temel ihtiyacı olan uyku setini (yorgan, yastık, döşek, çarşaf vb.) kendi temin etme durumundaydı. Özellikle uzun süre hanlarda kalan han sakinleri, yukarıdaki Hüseyin Ağa örneğinde olduğu gibi, muhtemelen han odasında misafir ağırlayabilecek geniş bir uyku seti imkânına sahiptiler. Fatih’teki Şekerciler Hanı’nda olduğu gibi bir tür konaklama hanı olan mekânlarda, uyku seti han yönetimi tarafından temin edilmekteydi. Yine bir diğer temel ihtiyaç olan yeme gereksinimini karşılayacak pişirme işlemi için han odalarında bulunan ocaklarda, han sakinleri sahip oldukları kap kacak ile yemek pişirmekteydiler. Yine bu ocaklarda, birçok örnekte olduğu gibi kahvesini pişirecek ve kahvenin yanına duhanını tütürecek çok sayıda emtiaya sahiptiler. Hemen her han sakini, kendi mesleğinin gereği olan araçlara sahip olmakla birlikte, orta ve üst gelir grubuna ait olan hemen hemen bütün terekelerde yer alan silahların varlığı özel bir durum arz etmektedir.

Özetle, tereke kayıtlarında da görüldüğü üzere, bir anlamda hanlar farklı insanların (tüccarlar, askerler, seyyahlar, bekârlar, farklı dinlere mensup kişiler vb.) iç içe geçtiği ve bir tür çatışarak ya da uzlaşarak birlikte yaşadığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hanlarda, iş, ibadet, ticaret gibi yaşamın farklı alanları; uyunan, yemek yenen, dinlenen ve vakit geçirilen ikamet alanında sergilenir ve tecrübe edilirdi. Aslında han mimarisine yansımış olan, hanın adeta çok fonksiyonlu yapısı (kahve ocağı, mescit, çeşme, ahır, su kuyusu, depo, mahzen barındırması), bu mekânın aşırı içe içeliğini ve ‘her şeyin bir yerde yapıldığı’ özelliğini pekiştirmektedir ve dahi yeniden üretmektedir.

EK 1. İki Kassam Defterine Göre İstanbul'da Han Odalarında Ölmüş Olan Kişiler ve Özellikleri

Kaynak	İsim	Öldüğü Han	Konaklama için kullanılan ifade	Mirasçı	Memleket	Tip	Meslek	Terekenin Net Değeri / (Akçe)	Terekenin Net Değeri / (Kuruş)
336/46	es-Seyyid Hasan Ağa bin es-Seyyid Ali	Balkapanı Hanı	sakin	Zevce, Valide, İki Kız Çocuk	Erzurum	Esnaf Yeniçeri	Dergâh-ı Ali Yeniçeri Zümresinden	332.295	2.769,12
615/15	Mehmed Ağa ibn-i Abdullah	Süleyman Paşa Hanı	sakin	Yeğen		Tüccar	Tüccar	289.554	2.412,95
615/138	el-Hac Ahmed Beşe ibn-i Kara Hüseyin	Esirpazarı Hanı	sakin	Zevce, Kardeşler	Batum	Esnaf Yeniçeri	Esir Tüccarı / Yeniçerilerin 64 Cemaat Odası Yoldaşı	173.641	1.447
615/169	el-Hac Hasan Alemdar ibn-i Süleyman bin Abdullah	Esirpazarı Hanı	sakin	Zevce, Beş Çocuk	Batum	Esnaf Yeniçeri	Esir Tüccarı / Yeniçeri Ocağı Mensubu	162.630	1.355,25
615/132	Kuruyemişiçi es-Seyyid Hüseyin Ağa	Haraççı Hanı	sakin	Yeğenler	Alanya, İbradı	Esnaf Yeniçeri	Kuruyemişiçi / Yeniçerilerin 12. Bölük Odası Yoldaşı	144.623	1.205,19
336/6	Ohannes	Mercan Ağa Hanı	mütemekkin	Valide, Yedi Kardeş	Eğir	Esnaf	Duhancı	138.700	1.155,83
615/144	Ali bin Hüseyin	İstanbul Ağası Hanı	sakin	Kardeş, İki Kız Kardeş	Kastamonu	Esnaf	Boğasıcı	117.808	981,73
615/128	Mustafa Ağa ibn-i Abdullah	Elçi Hanı	sakin	Zevce, Kardeş	Rumeli'de Zistor	Asker	Tatar	102.900	857,5
615/217	Sihak veled-i Mardiros	Astarcılar Hanı	mütemekkin	Zevce, Valide, Üç Oğul, Bir Kız	Kayseri	Tüccar	Kumaş Tüccarı	100.320	836
336/132	Mısırlı Şerif el-Hac Mehmed bin es-Seyyid Ömer	Balkapanı Hanı	müsafiren sakın	Zevce, Oğul, Kız	Kahire	Asker	Yeniçerilerin Birinci Bölük Odası Yoldaşı	97.971	816,42
615/188	el-Hac Ahmed Beşe ibn-i Kara Hüseyin	Esirpazarı Hanı		Zevce, İki Çocuk		Esnaf Yeniçeri	Esir Tüccarı / Yeniçerilerin 64 Cemaat Odası Yoldaşı	91.971	766,42

336/142	el-Hac Hasan bin Abdullah	Şar'iyeye Hanı	sakin	Zevce, Valide		Esnaf	Berber	66.699	555,82
615/201	Çukadar Ali Ağa ibn-i Hasan	? Hanı	müsafiren sakın	Kızkardeş	Karahisar	Asker	Çukadar	65.760	548
336/113	Mehni bin Mehmed	Silahtar Hanı	sakin	Zevce, Valide, Üç Kardeş	Mağrib	Esnaf	Fesçi	61.217	510,14
336/13	Mısırlı Kara Ahmed Paşa bin Osman	Münir Paşa Hanı	müsafiren sakın	Zevce, İki Kardeş	Alaiye	Asker	Yeniçerilerin Birinci Bölük Odası Yoldaşı	54.814	456,78
336/26	Mağribi Muhammed bin el-Hac Ömer	Mehmed Emin Hanı	sakin	Baba	Mağrib	Tüccar	Kumaş Tüccarı	54.271	452,25
615/130	Bostani Mustafa Ağa ibn-i İbrahim	Sofcular Hanı	sakin	Amcaoğulları		Asker	Başkadın Etbaı (Kulu)	53.700	447,5
615/73	Mustafa bin Ali bin Mustafa	Esirpazarı Hanı	sakin	Anne, Oğul	Anadolu'da Atina	Esnaf Yeniçeri	Esir Tüccarı / Yeniçerilerin 64 Cemaat Odası Yoldaşı	52.575	438,12
615/168	es-Seyyid Mehmed Ağa ibn-i Küçük es-Seyyid Mehmed	Pastırmacı Hanı	sakin	Baba	Kayseri	Esnaf Yeniçeri	Sahtiyan Tüccarı / Yeniçerilerin 67. Cemaat Odası Yoldaşı	50.031	416,92
336/115	Mehmed bin Süleyman Arab	Müftü Hanı	sakin	Valide, Üç Kardeş, Bir Kızkardeş	Mağrib	Tüccar	Tüccar	31.855	265,45
615/119	Kirkor veled-i Haçador	Otçu Hanı	mütemekkin			Esnaf	Hammal	25.352	211,26
615/87	Giridi Geylanizade İbrahim Ağa ibn-i Hüseyin	Çukur Han	sakin	Kızkardeş, Amcaoğlu	Girit	Asker	Yeniçerilerin 101. Cemaat Odası Yoldaşı	22.242	185,35
615/181	Mehmed Emin Ağa ibn-i Zeynelabidin	Süleyman Paşa Hanı	sakin	Valide, Kızkardeş	Yanya / Konisa	Asker		20.598	171,65
336/172	el-Hac Ahmed Ağa bin Süleyman	Tahta Han	sakin	Kardeş	Harput	Asker		15.303	127,52
615/89	Ali Ağa ibn-i Abdullah	Elçi Hanı	sakin	Zevce, Anne, Kızkardeş	Edirne	Asker	Rikab-ı Hümayun Tatarı	14.493	120,77

615/150	Mustafa Beşe ibn-i Tahir	Sailer Hanı	sakin	Kardeş	Arnavut İskenderiyesi	Asker	Yeniçeri	14.190	118,25
615/187	el-Hac Ali Ağa ibn-i el-Hac Halil bin Hüseyin	Kilit Han	müsafiren sakın	Zevce, Üç Oğlu	Erzurum	Esnaf Yeniçeri	Tüccar / Yeniçerile- rin 79. Cemaat Odası Yoldaşı	14.013	116,77
336/264	es-Seyyid el-Hac Mehmed bin Abdullah	Habbaz Han	sakin		Vodin	Asker	Yeniçerilerin Beşinci Bölük Odası Yoldaşlarından	4.731	39,42
615/126	Bayram Ağa ibn-i Şaban	Şekerciler Hanı				Asker	Yeniçeri	4.254	35,45
615/127	Ahmed Ağa ibn-i Salih	Şekerciler Hanı				Asker	Yeniçeri	3.900	32,5
615/68	es-Seyyid Ahmed	Halil Paşa Hanı						3.060	25,5
615/199	İbrahim ibn-i Abdullah	Horasancı Hanı	sakin	Valide, İki Kızkardeş	Arapkir	Molla	Molla	2.618	21,81
336/58	Mehmed Bey bin İsmail	Zincirli Han	müsafiren sakın	Zevce, Oğlu	Diyarbakır	Esnaf		2.190	18,25
336/254	Ahmed bin Abdullah	Kadı Hanı	sakin			Esnaf	Çubukçu	1.876	15,63
615/165	Mehmed ibn-i Abdullah	Cafer Ağa Hanı						1.674	13,95
615/297	Ali bin Abdullah	Mikrascılar Hanı				Monla	Monla	1.351	11,25
336/24	Kutoğlu İsmail Beşe bin Musa Neşid	Zincirli Han	sakin	Kardeşi		Asker	Yeniçerilerin Altmış Dört Cemaat Odası Yoldaşı	1.084	9,03
336/231	Abdullah Ağa bin Abdullah	Elçi Hanı	sakin		Niksar	Asker	Tatar	993	8,275
336/73	es-Seyyid Mahmud Sipahi bin Abdullah	Kadı Hanı	müsafiren sakın	Oğlu		Asker	Sipahi	903	7,52
615/80	Ahmed Beşe ibn-i Salih	Şekerciler Hanı	sakin		Bosna	Asker	Yeniçeri	450	3,75
615/125	Murad Kethüda ibn-i Mustafa	Şekerciler Hanı	sakin		Bosna	Asker	Yeniçeri		0

Kaynak: İŞS, AKD, 336; İŞS, AKD, 615

KAYNAKÇA

- Algar H. (2005). “Molla”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 30 (2005) 238-239.
- Anastassiadou M. (2001). *Selanik 1830-1912 (Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri)*. Çev. I. Ergüden. İstanbul 2001.
- Artan T. (1998). “Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp’te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası”. Ed. T. Artan, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam* (1998) 49-64. İstanbul.
- Barkan Ö. L. (1966). “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”. *Belgeler* 3 (1966) 1-479.
- Bilgin A. & Bozkurt F. (2010). “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmal Mukataaları”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2010) 1-31.
- Bozkurt F. (2011). *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2011.
- Constable O. R. (2003). *Housing the Stranger in the Mediterranean World: Lodging, Trade, and Travel in Late Antiquity and the Middle Ages*. Cambridge 2003.
- Çaksu A. (2007) “Janissary Coffee Houses in Late Eighteenth-Century Istanbul”. Ed. D. Sajdi, *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee: Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century* (2007) 117-132. Londra.
- Çokuğraş I. (2016). *Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbulu’nda Marjinalite ve Mekân (1789–1839)*. İstanbul 2016.
- Demircioğlu S. (1998). *615 Numaralı İstanbul Askeri Kassam Defterinin Değerlendirmesi (H. 1205-1206 / M. 1790-1791)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1998.
- Demirçivi-Pinon M. (2009). *Le Grand Bazar d’Istanbul et ses environs: formes, fonctions et transformations des han construits entre le début du XVIIIe s. et le milieu du XIXe s.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. L’université Paris-Sorbonne, Sorbonne 2009.
- Faroqhi S. (2003). “18. Yüzyıl Bursa’sında Zengin Olmak: Debbağ Hacı İbrahim’in Serveti”. Çev. G. Çağalı-Güven & Ö. Türesay, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* (2003) 199-216. İstanbul.
- Hamadeh S. (2012/2013). “Mean Streets: Urban Order and Moral Space in Early Modern Istanbul”. *Turcica: Revue d’études turques* 44 (2012 /2013) 249-277.
- Hamadeh S. (2017). “Invisible City: Istanbul’s Migrants and the Politics of Space”. *Eighteenth-Century Studies* 50/2 (2017) 173-193.
- Hülagu M. (2002). “Kayseri’de Sahtiyan Üretimi”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2002) 1-18. *İstanbul Şer’iye Sicilleri (İŞS), Askeri Kassam Defterleri (AKD)*, 336, 1183-1184 / 1769-1770. *İstanbul Şer’iye Sicilleri (İŞS), Askeri Kassam Defterleri (AKD)*, 615, 1205-1206 / 1790-1791.
- Kafadar C. (1980). *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. McGill University, Montreal 2011.
- Kafadar C. (1991a). “Janissaries and Other Riffraff of Ottoman Istanbul: Rebels without a Cause?”. Eds. B. Tezcan & K. K. Barbir, *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honor of Norman Izkowitz* (1991) 113-135. Wisconsin.
- Kafadar C. (1991b). “On the Purity and Corruption of the Janissaries”. *The Turkish Studies Association Bulletin* 15 (1991) 273-280.
- Kafadar C. (2007). “A Rome of One’s Own: Reflections on Cultural Geography and Identity in the Lands of Rum”. *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World* 24 (2007) 7-25.
- Kafadar C. (2009). “Venedik’te Bir Ölüm (1575): Serenissima’da Ticaret Yapan Anadolu Müslüman Tüccarlar”. *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken* (2009) 73-122. İstanbul.
- Kırlı C. & Başaran B. (2015). “Some Observations on Istanbul’s Artisans during the Reign of Selim III (1789-1808)”. Ed. S. Faroqhi, *Bread from the Lion’s Mouth: Artisans Struggling for a Livelihood in Ottoman Cities* (2015) 259-277. New York.
- Kırlı C. (2012). “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı”. Ed. F. Demirel, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Esnaf ve Ticaret* (2012) 7-20. İstanbul.
- Özdener Z. E. (1997). *İstanbul 1183-1184 Tarihli 336 No’lu Askeri Kassam Defteri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1997.
- Öztürk S. (1995). *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik*

- Tahlil*. İstanbul 1995.
- Raymond A. (1991). "Soldiers in Trade: The Case of Ottoman Cairo". *British Journal of Middle Eastern Studies* 18 (1991) 16-37.
- Reyhan C. (2008). *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri (Kent-Kapitalizm İlişkisi Üzerine Tarihsel-Sosyolojik Bir Çözümleme)*. İstanbul 2008.
- Sunar M. M. (2011). "19. Yüzyıl Başları İstanbulunda Esnaf Yeniçeriler". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* (2011) 59-87.
- Tamdoğan-Abel I. (2003). "Hanlar ya da Osmanlı Kentinde Yabancı". Eds. F. Georgeon & P. Dumont, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak* (2003) 387-406. İstanbul.
- Tezcan B. (2010). *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*. Cambridge 2010.
- Turna N. (2012). "Yeniçeri-Esnaflık İlişkisi: Bir Analiz". Ed. F. Demirel, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret* (2012) 21-42. İstanbul.
- Yağcı Z. G. (2015). "Osmanlı Toplumunda Mahallenin Dışındakiler: Bekâr Odaları ve Bekârlar". *TİMAD* 19 (2015) 65-85.
- Yaşar A. (2016). *The Han in Eighteenth- and Early Nineteenth- Century Istanbul: A Spatial, Topographical and Social Analysis*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2016.
- Yaşar A. (2019). "Controlling Space: State Supervision over Urban Khans in Eighteenth- and Early Nineteenth-Century Istanbul". *Archiv Orientalni: Journal of African and Asian Studies* 87/2 (2019) 213-232.
- Yılmaz G. (2011). *The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. McGill University, Montreal 2011.
- Yılmaz G. (2015). "Blurred Boundaries between Soldiers and Civilians: Artisan Janissaries in Seventeenth Century Istanbul". Ed. Suraiya Faroqhi, *Bread from the Lion's Mouth: Artisans Struggling for a Livelihood in Ottoman Cities* (2015) 175-193. New York.
- Yılmaz S. (1992). "İranlı Ermeni Bir Tüccarın Terekesi ve Ticari Etkinliği Üzerine Düşünceler". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 7 (1992) 191-216.
- Yi E. (2004). *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul, Fluidity and Leverage*. Leiden 2004.
- Yi E. (2011). "Artisans' Networks and Revolt in Late Seventeenth-Century Istanbul: An Examination of the Istanbul Artisans' Rebellion of 1688". Eds. E. Gara, M. E. Kabadayı & C. K. Neumann, *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire: Studies in Honor of Suraiya Faroqhi* (2011) 105-126. İstanbul.
- Zarinebaf F. (2011). *Crime and Punishment in Istanbul: 1700-1800*. Berkeley 2011.